

Joanna Świtlińska-Robutka

Analiza kompozycji przestrzennej Przedmieścia Oławskiego we Wrocławiu

Wprowadzenie

Kompozycja przestrzenna jest najczęściej oceniana bardzo subiektywnie. Potrzebna jest konstrukcja teoretyczna, która umożliwiłaby opisanie stanu struktury przestrzennej oraz jej oddziaływania. Opracowania wykonane przez autorów *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wrocław* [9] przybliżyły tematykę typów założeń kompozycyjnych, jakie występują we Wrocławiu. Kompozycja nie jest jednak celem samym w sobie, ma istotne znaczenie dla rozwoju miasta, a zwłaszcza dla środowiska mieszkalnego człowieka [3], dla podniesienia walorów przestrzeni miejskiej.

Wyodrębniony zespół kompozycyjny opisano według metodologii stworzonej przez autorów *Studium uwarunkowań...* [9], dostosowany do skali opisywanego zespołu kompozycyjnego.

Powołując się na cytowaną metodę w analizowanym obszarze można wyodrębnić zespół kompozycyjny, definiowany jako: jednospójny obszar, stanowiący całość przestrzenną, która wyodrębnia się od otoczenia poprzez cztery elementy [2]:

Granice – są to formy przestrzenne zamykające obszar zajęty przez rozważaną całość przestrzenną wraz z jej geometrycznym kształtem.

Układ geometryczny – układ linii, powierzchni, brył, jaki tworzy rozważana całość przestrzenna.

Hierarchia ważności – wewnętrzne relacje ważności między częściami całości przestrzennej.

Tworzywo – obiekty, z jakich jest budowana całość przestrzenna.

Przyjęta na podstawie *Studium* teoria kompozycji uwzględnia pięć funkcji:

– informacyjna – sygnalizuje użytkownikom miasta, w jaki sposób ono funkcjonuje, gdzie znajdują się jego najważniejsze elementy,

– prestiżu – podkreśla obiekty ważne dla miasta,

– nastroju – odwołuje się do emocji odbiorców, kreuje ich odczucia,

– symboliczna – uruchamia u odbiorców różnego rodzaju skojarzenia, określa sens znaków,

– estetyczna – walory estetyczne poszczególnych obiektów i ich układów, piękno samo w sobie.

Położenie i historia Przedmieścia Oławskiego

Analizą objęto zespół kompozycyjny Przedmieście Oławskie. Obszar ten od północy jest ograniczony rzeką Oławą, południowa granica przebiega wzdłuż terenów kolejowych, od zachodu jest ograniczony ulicą Pułaskiego, od wschodu zaś ulicą Na Niskich Łąkach. Przedmieście Oławskie należy do zespołów śródmiejskich Wrocławia. Jest zespołem o charakterze mieszkaniowym, w którym funkcję ośrodków usługowych pełnią ulice handlowe – są to przede wszystkim ulice Traugutta i Kościuszki. Zabudowa mieszkaniowa jest

ukształtowana w formie kamienic mieszczańskich, uzupełnionych budynkami plombowymi, z lokalami usługowymi w parterze.

W XIX wieku rozpoczął się etap intensywnej zabudowy Przedmieścia Oławskiego. W ramach pierwszego planu regulacyjnego z 1856 r. uregulowano istniejące na Przedmieściu Oławskim ulice oraz wytyczono nowe, jak np. Stanisława Worcella i Józefa Haukego-Bosaka. Pod koniec lat osiemdziesiątych ukształtował się ostatecznie plan ulic tego przemysłowego przedmieścia.



Ryc. 1. Schemat ulic

Fig. 1. Road scheme

Ważnym przedsięwzięciem urbanistycznym było wytyczenie placu Tauentziena, obecnie Tadeusza Kościuszki, oraz przylegającej do niego ul. Kościuszki, jako ważnej arterii drogowej. W rozwidleniu dróg (dzisiejsze ulice Romualda Traugutta i Kazimierza Pułaskiego, dawne Folwarczna i Szubieniczna) [5] powstał szpital dla trędowatych z kościółkiem św. Łazarza. Wzmianki o kościele św. Łazarza występują już w 1260 r., obecna świątynia, gotycka,

jednonawowa z prezbiterium, powstała w drugiej połowie XIV w. Naprzeciw, tuż przy ul. Kazimierza Pułaskiego, dla przybyłych w 1711 r. do Wrocławia szpitalników bonifratrów, J.B. Peinter wznosił w latach 1714–1722 kościół, z przylegającym czworobocznym szpitalem 1717–1726, przedłużonym o skrzydło, wzdłuż ul. Pułaskiego w 1864 r. Ulica Traugutta stała się natomiast ośrodkiem dynamicznie rozwijających się zakładów przemysłowych. Na Przedmieściu Oławskim powstały fabryki włókiennicze i liczne zakłady rzemieślnicze. Na jego terenie zachowały się w zupełnie niezłym stanie zespoły kamienic czynszowych, jak np. zespół domów przy ulicach: Mierniczej (o bardzo jednorodnym detalu) czy też Komuny Paryskiej. Na badanym terenie znajdujemy kilkadziesiąt obiektów zabytkowych, wpisanych do rejestru lub wykazu zabytków:

Zespół klasztorny o.o. bonifratrów:

1. Kościół pw. Świętej Trójcy (1715–1722); Rejestr Zabytków¹ (RZ) nr 20, z 23.10.1961 r.

2. Klasztor (1717–1736); RZ nr 21, z 23.10.1961 r.

Kościół pw. św. Maurycego z plebanią; RZ nr 86, z 06.02.1962 r., RZ nr 256, z 30.12.1970 r.

Kościół pw. św. Łazarza; RZ nr 75, z 06.02.1962 r.

Letni pałac biskupi; RZ nr 182, z 5.02.1962 r.

Wprowadzono dwie strefy ochrony archeologicznej W², w rejonie dawnego tzw. Przedmieścia św. Maurycego, wzdłuż ulicy Traugutta, zabudowań przy dawnej drodze prowadzącej do bramy Sakwowej oraz wzdłuż ul. Komuny Paryskiej.

¹ Rejestr Zabytków Województwa Wrocławskiego Oddziału Wojewódzkiego Państwowej Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu.

² Strefa W ochrony archeologicznej – priorytet wymagań konserwatorskich ponad działalnością inwestycyjną.

Analiza zespołu kompozycyjnego

1. Granica od strony północnej – rzeka Oława, element płaski, bardzo mocny; granica od strony południowej – typu nic, liniowy element wertykalny słaby; granica od strony zachodniej – element płaski mocny ul. Pułaskiego oraz jezdnia łącząca ul. Pułaskiego z ul. Walońską; granica od strony wschodniej – ul. Na Niskich Łąkach.

Granice w zespole kompozycyjnym są elementami rozwiniętym częściowo. Wyodrębniają zespół kompozycyjny wyraźnie od strony północnej oraz zachodniej. Nieczytelny natomiast jest przebieg granic od strony południowej.

2. Podstawowym elementem konstytuującym są główne ulice: Kościuszki, Traugutta i Komuny Paryskiej, które układają się promieniście od wejścia wschodniego – od ul. Krakowskiej w kierunku zachodnim, tworząc trzy wejścia na skrzyżowaniu ulic Pułaskiego i Kościuszki, Pułaskiego i Komuny Paryskiej oraz Pułaskiego i Traugutta.

Mniejsze ulice przecinają główne tworząc kwartały zabudowy. Tworzywo wypełnia obszary zgodnie z zasadą, iż budynki wielorodzinne otaczają obszary zabudowy tworząc wnętrza. Występuje tu układ zwany [9] obrzeżnym układem zabudowy. Ulice mniej ważne w hierarchii przecinają ulice główne, tworząc układ wachlarzowaty, z niewielkimi

zakłóceniami w okolicy ul. Brzeskiej. Układ geometryczny w zespole jest w pełni rozwinięty i jego czytelność może być oceniona bardzo wysoko.

Propozycje działań projektowych: Brakuje elementów zieleni wysokiej i niskiej podkreślających układ geometryczny. W działaniach projektowych należy zachować istniejący układ.

3. Obszary hierarchicznie ważne są następujące:

- plac Zgody,
- plac przed kościołem i szpitalem o.o. bonifratrów,
- plac przed Szpitalem im. Tadeusza Marciniaka (podjazd),
- skwer u zbiegu ulic Komuny Paryskiej i Kościuszki,
- teren u zbiegu ulic Kościuszki i Traugutta,
- główne ulice w zespole Kościuszki, Traugutta i Komuny Paryskiej.

4. Dominanty:

- letni pałac biskupi, obecnie Dom Aktora,
- Szpital im. Marciniaka,
- zespół – kościół i szpital o.o. bonifratrów.

Hierarchia ważności wykształcona słabo, można jednak wyróżnić obszary ważniejsze i mniej ważne. Kolej-



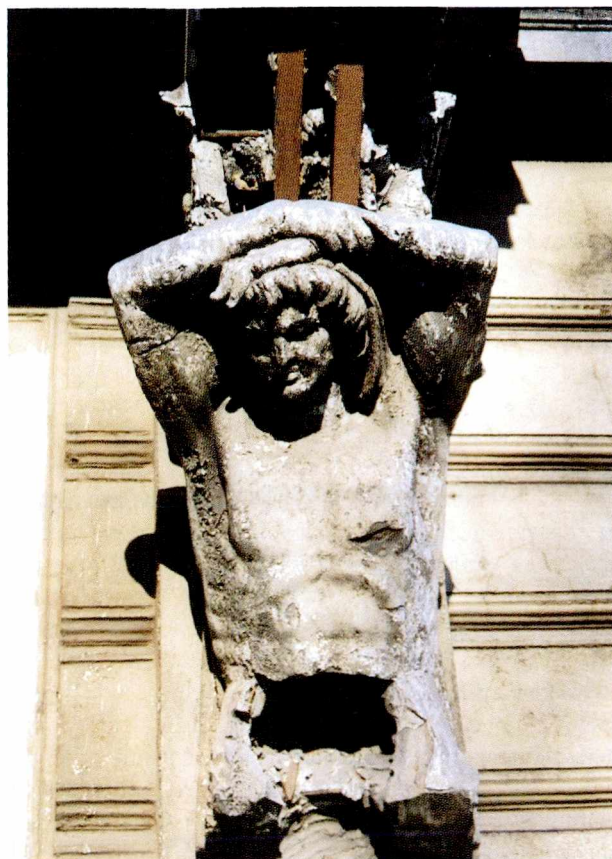
Ryc. 2. Ulica Kazimierza Pułaskiego
Fig. 2. Kazimierz Pułaski street

ność według hierarchii ważności jest następująca: plac Zgody, Szpital im. T. Marciniaka – dominanta oraz teren przed nim, plac przed szpitalem o.o. bonifratrów z dominantą budynku szpitala oraz subdominantą – kościołem św. Łazarza, placiki przy zbiegu ulic Komuny Paryskiej i Kościuszki oraz Traugutta i Kościuszki, ulica Traugutta, ulica Kościuszki.

Propozycje projektowe: W hierarchii ważności należy zwiększyć rangę wejść do zespołu kompozycyjnego, zwłaszcza na skrzyżowaniu ulic Kościuszki i Pułaskiego poprzez wykreowanie placu. Plac ten podkreśli wejście do zespołu. Proponuje się wzniesienie kamienicy symetrycznej do istniejącej u zbiegu ulic Pułaskiego i Kościuszki. Linia zabudowy powinna podkreślać kształt projektowanego placu.

Należy dążyć do zaakcentowania wejścia od ul. Krakowskiej. Proponuje się utworzenie subdominanta na istniejącym placu u zbiegu ulic Kościuszki i Traugutta. Podkreślenie dominującego charakteru placu Zgody nastąpić może poprzez utworzenie zielonego wnętrza, jakie tworzy on wśród kamienic.

5. Główny typ tworzywa w zespole to kamienica mieszczańska z XIX w., występująca w skali od małej do podstawowej. Kamienice wypełniają obszary, otaczając je zewnętrznie. We wnętrzach znajduje się zabudowa skła-



Ryc. 3. Fragment detalu
Fig. 3. Architectonic detail

dowo-przemysłowa, będąca ewidentnym zakłóceniem tworzywa.

Mimo zakłóceń jest czytelny zamysł utworzenia wnętrza wspólnych dla kilku kamienic. Dzięki temu zamysłowi układ kompozycyjny nie jest przypadkowy, jak to się często zdarza w zabudowie blokowej, o bardziej jednorodnym tworzywie. Trudność może następczą wyczyszczenie wnętrza kwartałów z zabudowy składowo-przemysłowej i zastąpienie jej zielenią, wraz z placami zabaw dla dzieci, boiskami do gier lub miejscami spotkań mieszkańców.

Stopień spełnienia funkcji kompozycji w całym zespole kompozycyjnym

1. Funkcja informacyjna. Elementy wpływające na czytelność funkcji informacyjnej są następujące:

- wejścia do zespołu,
- układ geometryczny,
- podkreślenie miejsc hierarchicznie ważnych w zespole.

Wejścia do zespołu kompozycyjnego ocenić można jako częściowo rozwinięte. Wejścia ułatwiają orientację i zapraszają do środka. Układ geometryczny wyraźny na terenie całego zespołu i, podobnie jak układ hierarchiczny, jest wykształcony w znacznym stopniu, co ułatwia orientację. Brakuje miejsca hierarchicznego przy wejściu od strony ul. Krakowskiej, wejście natomiast od ul. Komuny Paryskiej jest szczątkowe.

Ciągłość tworzywa jest rozwinięta w stopniu znacznym, osie widokowe, jakimi są główne ulice w zespole, umożli-

wiają naprowadzenie użytkowników w kierunku miejsc hierarchicznie ważnych. Stopień realizacji funkcji informacyjnej jest dobry.

2. Funkcja prestiżu. Elementy wpływające na czytelność funkcji prestiżu są następujące:

- wejścia do zespołu kompozycyjnego, podkreślające jego rangę,
- uwzględnienie przez kompozycję miejsc hierarchicznie ważnych,
- osie widokowe.

Właściwie każda ulica w zespole kompozycyjnym pełni rolę osi widokowej; podkreślają one rangę ich zamknięć. Oś widokowa ulicy Romualda Traugutta podkreśla rangę zarówno placu Zgody, jak i placu przy kościele o.o. bonifratrów.

Wejścia do zespołu:

- przy zbiegu ulic Kościuszki i Pułaskiego – brakuje symetrii akcentującej,
- potrzebne jest także wytworzenie miejsca hierarchicznie ważnego na skrzyżowaniu tych ulic,
- na skrzyżowaniu ulic Traugutta i Pułaskiego miejsce takie jest zaakcentowane szczątkowo,
- brakuje symetrycznego zamknięcia kwartału zawierającego szpital o.o. bonifratrów.

Szpital im. Marciniaka (podjazd – przesunięta linia zabudowy); budynek z wysuniętym ryzalitem podkreśla rangę miejsca, w którym się znajduje. Zaburzenia tworzywa oraz zły stan techniczny znacznie zaburzają prestiż. Uzupełnienia, jakimi są budynki plombowe, nie zawsze spełniają swoją rolę (nie nawiązują do otoczenia). Konieczne są uzupełnienia tam, gdzie występują budynki o najgorszym stanie technicznym (*proponuje się w miarę możliwości kapitalne remonty, z pozostawieniem elewacji zamiast wyburzania*). Podnosi to znacznie standard budynku, bez naruszania ciągłości i typu tworzywa. Stopień realizacji funkcji prestiżu ocenić można jako częściowo rozwinięty.

3. Funkcja nastroju. Elementami wpływającymi na czytelność funkcji nastroju są: skala, osie widokowe oraz detal. W zespole jest to skala mała, zachowana z małymi wyjątkami. Uzupełnienia tworzywa często nie spełniają warunków i nie nawiązują do sąsiedniej zabudowy. Podstawowym elementem pomagającym ocenić nastrój jest relacja do oczekiwanej wielkości obiektu, ponieważ zmiana skali powoduje intensyfikację wrażeń: powiększenie skali powoduje zmianę negatywną – przestrach, pomniejszenie skali wywołuje wesołość.

Osie widokowe w zespole są krótkie i dają wrażenie kameralności. Detal natomiast, z małymi wyjątkami, jest znakomity, zwłaszcza ul. Miernicza, fragmenty ulic Prądyńskiego, Więckowskiego oraz pojedyncze kamienice przy ul. Kościuszki i Brzeskiej. Proporcje są zachowane, nie można ocenić wysoko jakości tworzywa oraz kolorystyki, ze względu na stan techniczny budynków. Rodzaj detalu wpływa pozytywnie na realizację funkcji nastroju. Detale występujące przy ul. Mierniczej (gęsta dekoracja rzeźbiarska, duża liczba portali) podkreślają nastrój panujący w tym rejonie, określony jako „impresyjność”. Kamienice zatracają swoją pierwotną formę na rzecz bogatego detalu. Tworzywo w zespole kompozycyjnym jest bardzo cenne, ale traci swą wartość, ze względu na wieloletnie zaniedbania – brak remontów i renowacji. Ogólnie można stwierdzić, że funkcja nastroju jest spełniona w znacznym stopniu. Występują głównie nastroje znużenia, częściowo np. „straszność”. W niektórych fragmentach odnajduje się impresyjność, ekspresyjność, pogodę.

Ryciny – autorki.

4. Funkcja symboliczna określa sens znaków umożliwiających różne skojarzenia. Funkcję symboliczną w zespole ocenić można jako częściowo rozwiniętą.

Skojarzenia, jakie budzi zespół kompozycyjny w większości nie są pozytywne. (W odniesieniu do tego zespołu funkcjonuje pejoratywne określenie Trójkąt Bermudzki), ale zgoła bezbłędnie identyfikują i wyróżniają zespół z otoczenia. Stopień realizacji funkcji symbolicznej można określić jako częściowy.

5. Funkcja estetyczna w zespole występuje w stopniu dość znacznym, choć można by oczekiwać więcej od zespołu tak stosunkowo jednorodnego. Zaburzenie tworzywa stanowi zabudowa składowo-przemysłowa. Zabudowę uzupełniają budynki plombowe, w większości dopełniające jej kształt. Pozytywnie na funkcję estetyczną wpływa bogactwo i oryginalność detalu, lecz stan techniczny budynków znacznie obniża tę ocenę.

Dokładne opisanie zespołu urbanistycznego od strony kompozycyjnej wydaje się niezbędne w czasie prowadzenia prac przedprojektowych do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Teren Przedmieścia Oławskiego jest przygotowywany do przeprowadzenia przynajmniej częściowej rewitalizacji. Celowe jest nadanie niepowtarzalnego stylu, podniesienia prestiżu oraz dążenie do uzyskania kompozycji o jak najlepszej jakości. Obecnie teren ten jest określany jako jedna z najbardziej zaniedbanych części Wrocławia.

Niezbędne opracowania planistyczne nie tylko mogą wskazać kierunki uatrakcyjnienia tego rejonu, ale zarazem zabezpieczą go przed niekontrolowaną dewastacją. Jest to potrzeba coraz bardziej nagląca, obszar ten cieszy się bowiem coraz większym zainteresowaniem inwestorów, ze względu na atrakcyjne usytuowanie i dobre skomunikowanie. Konieczna jest likwidacja obszarów zaburzeń kompozycji oraz uzupełnienie braków w zabudowie.

*

Kompozycja przestrzenna podlega codziennemu doświadczeniu mieszkańców całego miasta, najczęściej jego fragmentów. Mieści się w percepcji przestrzennej mieszkańców; jest odbierana przez nich na wiele różnych sposobów. Raz jest to przestrzeń użytkowa, z niezbędnym wyposażeniem w infrastrukturę społeczną i techniczną. Innym razem jest postrzegana jako przestrzeń takich, a nie innych doznań estetycznych, ład, piękna, ale gdzieś tam nieład, brzydoty. Zawsze jednak mieszkańcy oceniają swoje miejsce zamieszkania, będące ich własnym środowiskiem mieszkalnym [1]. Kompozycja przestrzenna tworzona w kategoriach technicznych architektoniczno-urbanistycznych powinna być akceptowana nie tylko przez profesjonalistów, ale nade wszystko przez mieszkańców.

Figures – by the author.

Bibliografia

[1] Bagiński E., *Teoretyczno-metodologiczny szkic badań nad środowiskiem mieszkalnym człowieka (dotyczy miejskiego środowiska mieszkalnego)*; [w:] *Zarys metod i technik badawczych w planowaniu przestrzennym*, Praca zbiorowa pod red. E. Bagińskiego, Wrocław 1996.

[2] Barski J., Brzuchowska J., Iwaszko-Niziałkowska K., Maga-Jagielnicka R., Mironowicz I., Ossowicz T., *Metoda analizy kompozycji przestrzennej Wrocławia*, [w:] *Techniki i metody badawcze w planowaniu przestrzennym*, Praca zbiorowa pod red. E. Bagińskiego, Wrocław 1997.

- [3] Iwaszko-Niziałkowska K., *Problemy oceny kompozycji jako elementu atrakcyjności przestrzeni miasta*, [w:] *Techniki i metody badawcze (...)*, Wrocław 1997.
- [4] Kononowicz W. i in., *Studium historyczno-urbanistyczno-konserwatorskie wraz z wytycznymi konserwatorskimi dla obszaru miasta Wrocławia*, Raport Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, Seria: Sprawozdania nr 477, Wrocław 1997.
- [5] *Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Wrocławia*, Wojewódzkie Biuro Planowania Przestrzennego, Wrocław 1998.
- [6] Mironowicz I, Ossowicz T., *Koncepcja teoretyczna analizy kompozycyjnej układów przestrzennych*, [w:] *Techniki i metody badawcze (...)*, Wrocław 1997.
- [7] Turowski J., *Środowisko mieszkalne ludności miejskiej*, Wrocław 1979.
- [8] Ziółkowski J., *Urbanizacja, miasto, osiedle*, Warszawa 1965.
- [9] Zipser T. i in., *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wrocław*, Wrocław 1996.

Compositional analysis of the Oławskie Suburb in Wrocław

The Oławskie Suburb region is described as one of the most neglected parts of Wrocław. At present, works are being carried out with the aim of preparing a general revitalization. The housing construction in this terrain has the form of 19th century tenement houses, in a bordering arrangement of building. Despite many years

of neglect, the compositional intention with which this area was conceived is effectively perceived: excellent detail, clear vistas, legible dominants and geometric system. The analysis confirms the thesis, that this area merits attention and effort should be made to endow it with new spatial values.